

بررسی میزان ارتباط موضوعی پایان‌نامه‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی تهران با پیشینه‌های مندرج در آنها (۱۳۷۹-۱۳۸۳)

مریم پارسائیان

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

چکیده

هدف: طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۳ در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی غیرپزشکی در دو دانشگاه تهران و تربیت مدرس، تعداد ۷۸ پایان‌نامه دارای بخش پیشینه پژوهش می‌باشند در پژوهش حاضر سعی شده که به بررسی میزان ارتباط موضوعی پایان‌نامه‌ها و پیشینه‌های مندرج در آنها بپردازیم.

روش: در جهت تحقق هدف پژوهش، با استفاده از روش تحلیل محتوی، عناوین ۷۸ پایان‌نامه و ۱۰۹۲ پیشینه مندرج در آنها براساس سه شاخص رویکرد، زمینه و جامعه با یکدیگر تطبیق داده شدند که میزان انطباق آنها با یکدیگر بیانگر متوسط ارتباط موضوعی آنهاست. متوسط ارتباط به دست آمده براساس زبان و نوع پیشینه، مورد تحلیل و بررسی قرار گرفتند.

یافته‌ها: نتایج بررسی نشان داد که متوسط ارتباط موضوعی کلیه پایان‌نامه‌ها و پیشینه‌های مندرج در آنها، ۴۴ درصد است؛ دانشگاه تهران و تربیت مدرس در قیاس با یکدیگر، دارای متوسط ارتباط موضوعی تقریباً یکسانی هستند؛ به لحاظ زبانی، پیشینه‌های انگلیسی نسبت به پیشینه‌های فارسی دارای فراوانی و متوسط ارتباط موضوعی بیشتری می‌باشند، همچنین در قیاس با سایر انواع اطلاعاتی، فراوانی و متوسط ربط موضوعی مقاله‌ها از همه بیشتر است.

واژه‌های کلیدی: ارتباط موضوعی، پایان‌نامه، پیشینه، کتابداری و اطلاع‌رسانی.

مقدمه

رشد و توسعه علوم و فنون و افزایش فعالیت‌های علمی و پژوهشی در جهان، باعث تولید انواع منابع اطلاعاتی از قبیل کتاب، مجله، پایان‌نامه، گزارش تحقیقاتی و طرح پژوهشی شده است. در این میان پایان‌نامه‌ها به علت ماهیت و ویژگی خاصی که دارند، نقش مهمی در پیکره دانش ایفا می‌نمایند، به طوری که غفلت از آن‌ها چندان به مصلحت جامعه علمی نیست. آن‌چه پایان‌نامه‌ها را از سایر متون متمایز می‌سازد، پرداختن به موضوعات جدید و ارائه نگرش‌ها و رهیافت‌های نو است، زیرا این منابع چارچوب محدودی از موضوعات را به‌عنوان مبنای مسائل تحقیق انتخاب کرده و از این لحاظ موضوعات را با عمق بیشتری بررسی نموده و با دیدگاهی تخصصی‌تر به آن‌ها می‌نگرند (سبکتکین، ۱۳۷۴). علاوه بر این داشتن فرصت کافی برای نگارش این متون و همچنین هدایت استاد‌های راهنما و مشاور و بهره‌مندی دانشجویان از تجارب و آموخته‌های خود در طول دوران تحصیلات تکمیلی، به همراه ویژگی ژرف‌نگری و محدودبودن دامنه کار در پایان‌نامه‌ها، پژوهشگر را به سمت مطالعه و استفاده از متون و منابع باارزشی در آن زمینه موضوعی خاص سوق می‌دهد (حری، ۱۳۷۸، ص. ۱۱۶). این مرحله یعنی استفاده از متون و منابع نگاشته شده در زمینه موضوعی موردنظر، از مراحل مهم فعالیت پژوهشگر در تهیه و تدوین پایان‌نامه و یکی از شرایط کلیدی بسط و توسعه دانش می‌باشد، زیرا یک فعالیت پژوهشی در هر زمینه موضوعی خاص در صورتی باعث گسترش دانش در آن حیطه می‌شود که از نتایج مطالعات پیشین به‌عنوان نقطه شروعی استفاده نموده و خود نیز مقدمه‌ای برای مطالعات بعدی باشد؛ در واقع باید بین مطالعه در حال انجام و مطالعات پیشین، ارتباط و پیوستگی وجود داشته باشد و هر اندازه که این ارتباط بیشتر باشد، سهم آن مطالعه در گسترش دانش بیشتر خواهد بود (خاکی، ۱۳۷۸، ص. ۲۷). پوپر در این زمینه نظر جالبی دارد، به اعتقاد او رشد مستمر دانش در گرو تصحیح و اصلاح دانش پیشین است، به عبارت دیگر مطالعه منابع پیشین، نقد و ارزیابی آن‌ها و

بازتاب این نقد و ارزیابی‌هاست که باعث گسترش دانش می‌شود (حری، ۱۳۷۲، ص. ۱۵۴).

بر این اساس، پژوهشگر به منظور انجام یک پژوهش جدی و به عنوان نقطه شروعی برای کار خود، ناگزیر از بررسی پژوهش‌های مربوط به موضوع مورد مطالعه است (خاکی، ۱۳۷۸، ص. ۲۷)، بررسی و مطالعه انجام شده توسط پژوهشگر که تحت عنوان مرور پیشینه یا نام‌های مشابه در پایان‌نامه‌ها ظاهر می‌شود، وی را با تحقیقات عمده در زمینه موضوع مورد نظر آشنا کرده و به او در محدود کردن مسأله تحقیقاتی خود کمک می‌کند، همچنین بیان رابطه تحقیق کنونی با دانش موجود در آن زمینه و نقشی که تحقیق مورد نظر در گسترش دانش در آن حیطه موضوعی خاص دارد، یافته‌های تحقیق را در چارچوب تحقیقات قبلی انجام شده قرار می‌دهد. علاوه بر این، بررسی کامل پیشینه مانع از تکرار تحقیقات مشابهی می‌شود که قبلاً انجام شده است. مطلب آخر این که با بررسی پیشینه تحقیق، پژوهشگر می‌تواند از روش‌های مورد استفاده در تحقیقات قبلی و نقاط قوت و ضعف آن‌ها آگاه شده و طرح تحقیق مناسبی را برای موضوع مورد نظر خود انتخاب کند (بازرگان، ۱۳۸۳، ص. ۵۶) و در این صورت است که می‌تواند ادعا کند که کار او براساس پژوهش‌های پیشین بنا نهاده شده و از پایه‌های نظری کافی برخوردار است (فتاحی، ۱۳۷۷، ص. ۶۴).

پژوهشگر نیز با توجه به اهمیت این بخش و به منظور اعتبار بخشیدن به کار خود، سعی می‌کند از تمامی امکانات موجود برای دسترسی به انواع منابع اطلاعاتی مرتبط با موضوع مورد پژوهش خود استفاده کند، ولی وجود محدودیت‌های زمانی، زبانی، مکانی و نظایر آن و همچنین عدم احاطه کامل پژوهشگر نسبت به موضوع مورد پژوهش و مشخص نبودن محدوده کار برای او، ممکن است وی را به سمت استفاده از متون و منابعی سوق دهد که یا ارتباط چندانی با موضوع مورد پژوهش ندارند و یا این ارتباط بسیار اندک است. طبعاً چنین مواردی، رسالت اصلی پیشینه را که ایجاد ارتباط موضوعی بین تحقیقات انجام شده در هر حوزه تخصصی و استحکام بخشیدن به زنجیره تحقیقات در آن

حوزه است را مورد تأمل قرار می دهد.

بیان مسئله

پس از تصویب قانون تهیه و ارائه رساله (پایان نامه تحصیلی) به عنوان شرایط لازم برای فراغت از تحصیلات تکمیلی، تهیه و نگارش پایان نامه در دانشگاه های ایران متداول شد. قدیمی ترین پایان نامه های موجود، مربوط به سال های ۱۳۱۳ و ۱۳۱۴ است که در مرکز اسناد کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نگهداری می شوند. این پایان نامه ها هرچند که با موازین تحقیقات امروزی تهیه نشده اند و از کیفیت چندانی برخوردار نیستند، اما نقش تاریخی خود را در اثبات انجام این شرط علمی ایفا می کنند (بنی اقبال، ۱۳۷۷، ص. ۱۵۶).

در حوزه کتابداری و اطلاع رسانی نیز، قدیمی ترین پایان نامه مربوط به سال ۱۳۴۷ است که در کتابخانه دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران نگهداری می شود (دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع رسانی، ۱۳۸۱، ص. ۵۵۷)، همان گونه که ملاحظه می شود پایان نامه و پایان نامه نویسی در این حوزه، قدمتی حدود چهار دهه دارد، گذشت چهار دهه و افزایش متون و منابع تخصصی در این رشته و به همان اندازه تجارب استادها باید بر کیفیت این منابع اطلاعاتی از لحاظ رعایت موازین علمی و پژوهشی بیفزاید. پیشینه نیز که یکی از اجزای مهم و اساسی این منابع است از این مقوله مستثنی نیست. این که این جزء از پایان نامه - که نشان دهنده منابع و موضوعاتی است که پژوهشگر در جهت موضوع پایان نامه و به عنوان بنیادهای نظری طرح خود از آنها استفاده کرده است - تا چه اندازه رسالت خود را در جهت تقویت و اعتبار بخشیدن به موضوع پایان نامه در آن حوزه تخصصی به انجام رسانده است، مسأله ای است که پژوهش حاضر به دنبال بررسی آن می باشد. براین اساس و به منظور مقایسه میزان ارتباط موضوعی پایان نامه ها و پیشینه های مندرج در آنها، مجموع پایان نامه هایی که طی سال های ۱۳۷۹ - ۱۳۸۳ در دو دانشگاه تهران و تربیت مدرس نوشته شده اند، مورد مطالعه و بررسی قرار می گیرند.

تعریف عملیاتی اجزای مسئله

ارتباط موضوعی: در این پژوهش منظور از ارتباط موضوعی، میزان تطبیق واژه‌های کلیدی به کار رفته در عنوان پیشینه‌های مندرج در پایان‌نامه با عنوان خود پایان‌نامه با استفاده از اصطلاحنامه‌های مرتبط موجود است.

پیشینه: مجموعه منابعی که پژوهشگر در راستای موضوع مورد پژوهش و به منظور آشنایی با فعالیت‌های پژوهشی انجام شده در حیطه آن موضوع و همچنین اعتبار بخشیدن به کار خود، از آن‌ها استفاده می‌کند و معمولاً با عباراتی چون «پیشینه»، «مطالعات پیشین»، «ادبیات تحقیق» و مانند آن مشخص می‌شود.

پرسش‌های پژوهش

۱. متوسط ارتباط موضوعی پایان‌نامه‌ها و پیشینه‌های مندرج در آن‌ها چقدر است؟
۲. بیشترین میزان استفاده و متوسط ربط موضوعی مربوط به کدام یک از انواع منابع می‌باشد؟
۳. کدام یک از پیشینه‌های فارسی و انگلیسی، بیشترین میزان استفاده و متوسط ربط موضوعی را به خود اختصاص می‌دهند؟

هدف پژوهش

هدف از پژوهش حاضر، بررسی وضعیت پایان‌نامه‌ها از لحاظ ارتباط موضوعی با پیشینه‌های مندرج در آن‌هاست و این که پایان‌نامه‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در دو دانشگاه تهران و تربیت‌مدرس تا چه اندازه از متون و منابع مرتبط موضوعی بهره جسته‌اند.

روش انجام پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ هدف از نوع کاربردی و از نظر روش از نوع تحلیل محتوا می‌باشد. تحلیل محتوا از طریق نمادهای عینی آثار در باب محتوای آن‌ها

داوری می‌کند و گاه نمادهایی را نیز به‌عنوان نماینده محتوا در نظر می‌گیرد، نظیر آنچه در نظام‌های فهرست‌نویسی و رده‌بندی صورت می‌گیرد.

این پژوهش با استفاده از نمادهای موضوعی (واژه‌های کلیدی عناوین) پیشینه‌ها و مقایسه آن‌ها با نمادهای موضوعی پایان‌نامه‌ای که پیشینه‌ها در آن ظاهر شده‌اند، درباره شباهت موضوعی آن دو به داوری می‌پردازد. همچنین با استفاده از نرم‌افزار SPSS، داده‌های گردآوری شده، در جداول قرار گرفته و تحلیل شده‌اند.

جامعه پژوهش

در این پژوهش دو نوع جامعه آماری مورد نظر است. نوع اول جامعه آماری، ۸۱ پایان‌نامه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های تهران و تربیت مدرس را شامل می‌شود که طی سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳ دفاع شده‌اند. نوع دوم جامعه آماری، تعداد ۱۰۹۲ پیشینه مندرج در پایان‌نامه‌های مورد بررسی است. از آنجایی که دو نوع جامعه مورد بررسی، با توجه به هدف تحقیق نمونه‌پذیر نیستند، کلیه داده‌های به‌دست آمده بررسی خواهند شد.

پیشینه تحقیق

در زمینه بررسی وضعیت پیشینه پژوهش در داخل کشور مطالعات چندانی انجام نشده است و تنها می‌توان به یک مطالعه در این زمینه اشاره کرد:

عباس حری (۱۳۷۸) به بررسی وضعیت پیشینه در پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی پرداخت و به این نتیجه رسید که پیشینه‌های مورد بررسی در عین این که به گونه‌ای چشمگیر گرایش به تحقیقات خارجی دارند، برای نشان دادن تحقیقی بودن کار استفاده شده‌اند، در حالی که بسیاری از این پیشینه‌ها، چندان ارتباط موضوعی با پایان‌نامه‌ها نداشته و تنها به دلیل حفظ جنبه صوری کار لحاظ می‌شوند.

کوپر و ریبیل (۱۹۸۵) در مطالعه‌ای به بررسی عوامل تأثیرگذار بر نتایج جستجوی ادبیات موضوعی پرداختند، این عوامل عبارت بودند از: ۱. میزان

تخصص جستجوگر ۲. میزان اطلاعات موجود (از قبیل کلیدواژه‌ها، کتاب‌شناسی‌ها و چکیده‌ها) ۳. ویژگی‌های شناختی جستجوگر. به شرکت‌کنندگان توصیف‌هایی از مدارک از لحاظ عنوانی، میزان اطلاعات و میزان ربط ارائه شد. نتایج بررسی نشان داد که بین افراد متخصص و غیرمتخصص در درستی قضاوت تفاوت چندانی وجود ندارد ولی افراد متخصص بهتر قادر به تشخیص مدارک غیر مربوط می‌باشند. علاوه بر این قضاوت‌هایی که براساس چکیده بودند بهتر از قضاوت‌هایی است که براساس کلیدواژه یا کتاب‌شناسی انجام شده بودند؛ همچنین شرکت‌کنندگانی که سابقه فعالیت‌های پژوهشی داشتند، دارای قضاوت‌های صحیح‌تری از مدارک مرتبط بودند.

چامبر و همکارانش (۱۹۹۰) به منظور بررسی معنای ربط و نقش آن در «رفتار اطلاع‌یابی» به بررسی ادبیات موضوعی در سی سال اخیر پرداختند که این بررسی نشان‌دهنده دیدگاه‌های مختلفی از مفهوم ربط از قبیل عنوانی، کاربرمدار، چند بعدی، شناختی و پویا بود. در این مطالعه استفاده کننده یکی از ابعاد اصلی مفهوم ربط در نظر گرفته شد. به عقیده چامبر و همکارانش، ربط یک مفهوم چند بعدی است که به فاکتورهای درونی (شناختی) و بیرونی (موقعیتی) بستگی دارد و چون تحت تأثیر قضاوت استفاده کننده است، پویا و پیچیده و در عین حال منظم و قابل اندازه‌گیری است.

نیسانجر و همکارانش (۱۹۹۲) به بررسی ارتباط موضوعی بین مدارک استناد شونده و استناد کننده در نشریات کتابداری و اطلاع‌رسانی با استفاده از دو روش تحلیل کلان و تحلیل خرد پرداختند؛ در روش تحلیل کلان، مدارک استناد شونده و استناد کننده بر حسب پراکندگی موضوعی آن‌ها تحلیل شدند و در تحلیل خرد، ارتباط موضوعی بین آن مدارک سنجیده شد. در این بررسی به منظور تعیین میزان شباهت موضوعی بین توصیفگرهای موضوعی و اصطلاحات نمایه‌ای از روش‌شناسی کوپر استفاده گردیده است.

آفولابی (۱۹۹۲) در مقاله‌ای با بررسی هدف ادبیات پیشینه به مواردی از قبیل منابع اطلاعاتی مورد استفاده برای ادبیات پیشینه، چارچوب تئوری / مفهومی،

نواقص معمول در ادبیات پیشینه و فرایند نوشتن آن پرداخت.

هرنون و متایور (۱۹۹۲) در مقاله‌ای تحت عنوان «ادبیات موضوعی و ارجاع نادرست: یک مطالعه اکتشافی از کتابداران دانشگاهی»، از طریق مصاحبه به بررسی نظرات کتابداران انجمن کتابخانه‌های پژوهشی آمریکا درباره ادبیات کتابداری و اطلاع‌رسانی پرداختند؛ اینکه کتابداران چگونه جستجوهای موضوعی خود را انجام داده و نظرشان در مورد ادبیات موضوعی چیست؟ نتایج بررسی نشان داد که در فرایند تهیه مقاله‌ها مجلات و سمینارها تمایل بیشتر به استفاده از مقاله‌ها است؛ علاوه بر این حتی در آثار نویسندگان مشهور نیز مواردی از ارجاعات نادرست به چشم می‌خورد.

علی (۱۹۹۳) به بررسی ارتباط موضوعی بین مقاله‌ها استنادشونده و استنادکننده براساس تکرار کلیدواژه‌ها در عناوین پرداخت. این مطالعه براساس این فرض است که مقاله‌ای که یک مقاله‌ی اسبق را مورد استناد قرار می‌دهد، یک ارتباط موضوعی با آن دارد. هزار مقاله از نمایه استنادی علوم و علوم اجتماعی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند؛ با استفاده از تکنیک‌های نمونه‌گیری، مقاله‌های از حوزه‌های موضوعی مختلف انتخاب شدند و با استفاده از ضریب همبستگی اسپیرمن، ارتباط موضوعی بین مقاله‌های که دارای کلیدواژه‌های همانند در عناوین خود بودند، محاسبه شد.

انگه و اسزی (۱۹۹۷) در مقاله‌ای به تحلیل کمی از ۱۰۰ ارجاع بازیابی شده در زمینه استفاده اطلاعاتی و نیازهای اطلاعاتی پژوهشگران علوم انسانی پرداختند. نتایج بررسی نشان می‌دهد که از ارجاعات بازیابی شده، ۵۷ درصد به مقاله‌ها مجلات، ۲۶ درصد به پایان‌نامه‌ها، ۱۱ درصد به مقاله‌ها کنفرانس‌ها و ۶ درصد به کتاب‌ها مربوط است. سه عنوان نشریه بیش از ۳۳ درصد از مقاله‌ها را در این حوزه موضوعی به خود اختصاص می‌دهند، در حدود ۸۸ درصد از پایان‌نامه‌ها، پایان‌نامه‌های دکتری دانشگاه‌های ایالات متحده می‌باشند. در حدود ۵۱ درصد از موارد بازیابی شده بین سال‌های ۱۹۸۰-۱۹۹۰ م. منتشر شده بودند، که در این دوره زمانی بیشترین مطالعات در این حوزه انجام گرفته بود.

بروس و دیگران (۲۰۰۱) در مقاله‌ای با بیان اینکه میزان ربط اطلاعات بازیابی شده در ادبیات موضوعی یکی از راه‌هایی است که از طریق آن می‌توان دامنه ادبیات موضوعی را محدود کرد، به بررسی اهمیت ادبیات موضوعی، لزوم داشتن دید انتقادی در اطلاعات بازیابی شده و میزان ربط آن‌ها پرداختند. به عقیده آنان یکی از مشکلاتی که اغلب پژوهشگران مبتدی با آن روبرو هستند، مشخص کردن محدوده ادبیات موضوعی است. این مطالعه هشت روش محدود نمودن ادبیات موضوعی از جمله از لحاظ عنوانی، ربط موضوعی و روزآمد بودن را بررسی کرده است.

پرتر و دیگران (۲۰۰۲) در مقاله‌ای استفاده از یک پروفایل پژوهشی را در جهت توسعه بیشتر ادبیات موضوعی پیشنهاد کردند. این پروفایل شامل حوزه گسترده‌ای از ادبیات موضوعی می‌شود که از طریق ارتباط دادن پژوهش‌های انجام شده در آن حوزه موضوعی با یکدیگر به گسترش دامنه علوم کمک می‌کند.

یافته‌های پژوهش

پرسش اول: متوسط ارتباط موضوعی پایان‌نامه‌ها و پیشینه‌های مندرج در آن‌ها چقدر است؟

متوسط ربط موضوعی	فراوانی	میانگین	انحراف معیار استاندارد
	۱۰۹۲	٪۴۴	۰/۱۸۸

جدول ۱. نتایج توصیفی آزمون t به منظور سنجش متوسط ربط موضوعی کلیه پیشینه‌ها

مبنای آزمون = ۵۰ درصد			
میزان t	سطح آزادی	سطح معنی داری	تفاوت میانگین
-۱۱/۱۶۴	۱۰۹۱	۰/۰۰۰*	-۰/۶۳۵۸

$p \leq 0.05$

جدول ۲. نتایج تحلیلی آزمون t به منظور سنجش معنی داری متوسط ربط موضوعی

در این پرسش به منظور محاسبه متوسط ارتباط موضوعی پایان‌نامه‌ها و پیشینه‌های مندرج در آن‌ها، از آزمون t استفاده شد و نقطه ۵۰ درصد به عنوان مبنا در این آزمون انتخاب گردید، با توجه به نتایج توصیفی آزمون که در جدول ۱ نشان داده شده است، متوسط ربط موضوعی پایان‌نامه‌ها و پیشینه‌های مندرج در آن‌ها ۴۴ درصد است که این میزان زیر ۵۰ درصد می‌باشد. نتایج تحلیلی آزمون t که در جدول ۲ نشان داده شده است نیز معناداری مقدار به دست آمده را تأیید می‌کند. زیرا مقدار t مشاهده شده با درجه آزادی ۱۰۹۱ از مقدار t جدول کوچک‌تر بوده و سطح معنی داری ($\text{sig} = ۰/۰۰۰$) نیز کوچک‌تر از ۵ درصد می‌باشد؛ بنابراین با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان گفت که متوسط ربط موضوعی پایان‌نامه‌ها و پیشینه‌های مندرج در آن‌ها زیر ۵۰ درصد است.

نتیجه به دست آمده چندان رضایت بخش نیست و نشان‌دهنده این است که تعداد زیادی از پیشینه‌ها از لحاظ ربط موضوعی، به‌عنوان پیشینه قابل توجیه نیستند و تنها به دلیل اهمیت بخش پیشینه پژوهش، حفظ جنبه صوری کار و جلب تحقیقی بودن کار از سوی استادها راهنما و مشاور در آن بخش آورده شده‌اند. طبعاً چنین مواردی رسالت اصلی پیشینه را که ایجاد ارتباط بین پژوهش‌های انجام شده و در حال انجام در یک حوزه موضوعی خاص و استحکام بخشیدن به زنجیره دانش است، مورد تأمل قرار می‌دهد.

پرسش دوم: بیشترین میزان استفاده و متوسط ربط موضوعی مربوط به کدامیک از انواع منابع است؟

مطابق داده‌های جدول ۳، مقاله‌ها با تعداد ۴۵۹ پیشینه و ۴۲ درصد، بیشترین میزان و کتاب‌ها با تعداد ۲۶ پیشینه و میانگین ۲/۴ درصد، کمترین میزان را از لحاظ فراوانی و درصد پیشینه در بین انواع اطلاعاتی استفاده شده در بخش «مرور نوشتارها و پیشینه پژوهش» به خود اختصاص می‌دهند. بعد از مقاله‌ها، پایان‌نامه‌ها با فراوانی ۴۳۴ و میانگین ۳۹/۷ درصد در مرتبه بعدی قرار دارند؛ گزارش‌های تحقیقاتی به ترتیب با فراوانی ۲۸ و میانگین‌های ۲/۶ درصد در مرتبه

سوم قرار دارند. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود مقاله‌ها و پایان‌نامه‌ها نسبت به دیگر انواع منابع اطلاعاتی مندرج در پیشینه، از فراوانی بیشتری برخوردارند که شاید دلیل عمده آن دو ویژگی خاصی است که این منابع در مقایسه با سایر انواع منابع دارند: ۱- دسترس پذیر بودن مقاله‌ها از طریق نمایه‌ها یا پایگاه‌های اطلاعاتی و پایان‌نامه‌های فارسی برای دانشجویان. ۲- ویژگی تحقیقی بودن این منابع.

نوع پیشینه	فراوانی	درصد	درصد معتبر
پایان نامه	۴۳۴	٪۳۹/۷	٪۴۳/۷
مقاله	۴۵۹	٪۴۲	٪۴۶/۲
کتاب	۲۶	٪۲/۴	٪۲/۶
گزارش تحقیقاتی	۲۸	٪۲/۶	٪۲/۸
سایر منابع	۴۷	٪۴/۳	٪۴/۷
ذکر نشده	۹۸	٪۹	-----
مجموع	۱۰۹۲	٪۱۰۰	٪۱۰۰

جدول ۳. توزیع فراوانی پیشینه‌ها بر حسب نوع منبع

نوع پیشینه	فراوانی	میانگین ربط موضوعی	انحراف معیار استاندارد
پایان نامه	۴۳۴	٪۴۴	۰/۱۸۸
مقاله	۴۵۹	٪۴۵	۰/۱۸۷
کتاب	۲۶	٪۴۰	۰/۱۴۶
گزارش تحقیقاتی	۲۸	٪۴۱	۰/۱۷۹
سایر منابع	۴۷	٪۴۶	٪۲۲۵
مجموع	۹۹۴	٪۴۴	۰/۱۸۸

جدول ۴. متوسط ربط موضوعی بر حسب نوع پیشینه

مطابق داده‌های به دست آمده از جدول ۴، مقاله‌ها با میانگین ۴۵ درصد

دارای بیشترین میزان متوسط ربط موضوعی نسبت به دیگر انواع منابع اطلاعاتی مندرج در پیشینه هستند. شاید دلیل اصلی آن، ماهیت پایان‌نامه‌ها به لحاظ ارایه مطالب جدید پژوهشی است. مقاله‌های پژوهشی نیز که امروزه در اکثر دانشگاه‌ها و مؤسسات علمی و تحقیقاتی به آسانی در دسترس هستند، از لحاظ ارایه این‌گونه مطالب نسبت به دیگر انواع منابع مندرج در پیشینه، وضعیت بهتری دارند. علاوه بر این سهولت دسترسی به این منابع باعث افزایش میزان فراوانی استفاده از آن‌ها می‌شود.

پرسش سوم: کدامیک از پیشنه‌های فارسی و انگلیسی بیشترین میزان استفاده و متوسط ربط موضوعی را به خود اختصاص می‌دهند؟

زبان	فراوانی	درصد	درصد معتبر
فارسی	۵۳۰	٪۴۸/۵	٪۴۸/۵
انگلیسی	۵۶۲	٪۵۱/۵	٪۵۱/۵
مجموع	۱۰۹۲	٪۱۰۰	٪۱۰۰

جدول ۵. توزیع فراوانی پیشینه‌ها برحسب زبان

زبان	فراوانی	میانگین ربط موضوعی	انحراف معیار استاندارد
فارسی	۵۳۰	٪۴۳	۰/۱۸۶
انگلیسی	۵۶۲	٪۴۵	۰/۱۸۹
مجموع	۱۰۹۲	٪۴۴	۰/۱۸۸

جدول ۶. متوسط ربط موضوعی برحسب زبان پیشینه

مطابق با داده‌های جدول ۵، زبان انگلیسی با تعداد ۵۶۲ پیشینه و میانگین ۵۱/۵ درصد، در مقایسه با زبان فارسی با تعداد ۵۳۰ پیشینه و میانگین ۴۸/۵ درصد، فراوانی و درصد بیشتری را از لحاظ تعداد پیشینه به خود اختصاص

می‌دهند، همچنین براساس داده‌های به‌دست آمده از جدول ۶، پیشینه‌های انگلیسی با ۴۵ درصد نسبت به پیشینه‌های فارسی با ۴۳ درصد متوسط ربط موضوعی بیشتری را به خود اختصاص می‌دهند، بنابراین داده‌های جدول ۵ و ۶ در کل بیانگر این است که پیشینه‌های انگلیسی نسبت به پیشینه‌های فارسی فراوانی و متوسط ربط موضوعی بیشتری دارند که شاید دلیل عمده و اصلی آن غالب بودن زبان انگلیسی به‌عنوان زبان علمی بین‌المللی و گسترده‌گی و انجام تحقیقات بیشتر در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی در کشورهای پیشرفته است.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج به‌دست آمده، متوسط ربط موضوعی پایان‌نامه‌ها و پیشینه‌های مندرج در آن‌ها ۴۴ درصد است. این میزان زیر ۵۰ درصد می‌باشد و نشان‌دهنده آن است که میزان ارتباط موضوعی مطالب و منابعی که در این قسمت به‌عنوان پیشینه تحقیقاتی پایان‌نامه گردآوری می‌شوند با موضوع پایان‌نامه در سطح پائینی بوده و نسبتاً مربوط می‌باشند، نتیجه به‌دست آمده با توجه به اهمیتی که این بخش در کل پیکره پایان‌نامه در ارتباط دادن موضوع پایان‌نامه با پژوهش‌های پیشین ایفا می‌کند چندان رضایت بخش نیست. از نظر استفاده از انواع اطلاعاتی در بخش پیشینه پژوهش مقاله‌ها و پایان‌نامه‌ها بیشترین میزان را به خود اختصاص می‌دهند که شاید دلیل عمده و اصلی آن وجود نمایه‌ها یا پایگاه‌های اطلاعاتی در ارائه و معرفی مقاله‌ها و پایان‌نامه‌ها و همچنین خصوصیت تحقیقی بودن این منابع می‌باشد. همچنین طبق آمار و ارقام به‌دست آمده مقاله‌ها نسبت به سایر انواع منابع دارای متوسط ربط موضوعی بیشتری می‌باشند که دلیل آن را می‌توان خصوصیت پایان‌نامه‌ها به لحاظ موضوعی دانست، همان‌گونه که می‌دانیم آنچه به لحاظ موضوعی در پایان‌نامه‌ها اهمیت دارد، جدید بودن موضوع‌های مورد پژوهش است؛ بدیهی است پایان‌نامه‌ها و مقاله‌های پژوهشی که ارائه‌دهنده مطالب جدید و روزآمد تحقیقاتی هستند بیشتر از سایر انواع منابع می‌توانند این بعد از نیاز پایان‌نامه‌ها را به لحاظ موضوعی برآورده سازند.

به لحاظ زبانی نیز همان‌گونه که انتظار می‌رفت، فراوانی و متوسط ربط موضوعی پیشینه‌های انگلیسی از فارسی بیشتر می‌باشد که علت آن را می‌توان رواج زبان انگلیسی به‌عنوان زبان علمی بین‌المللی و گستردگی تحقیقات انجام شده در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی در کشورهای پیشرفته دانست. در نتیجه طبیعی است که علاوه بر استفاده بیشتر از منابع انگلیسی، درصد ربط موضوعی این منابع با پایان‌نامه‌ها نیز نسبت به زبان فارسی بیشتر است. بنابراین با توجه به نقش و اهمیتی که منابع تخصصی انگلیسی در این رشته ایفا می‌کنند، امید است دانشجویان در بهبود وضعیت زبان تخصصی خود کوشا باشند.

پیشنهادهای مرتبط با موضوع پژوهش

۱. هدایت و نظارت مستمر استادهای راهنما و مشاور در مراحل مختلف تهیه و نگارش پایان‌نامه (از مرحله انتخاب موضوع تا تدوین نهایی پایان‌نامه).
۲. ارزش‌گذاری وضعیت پیشینه‌ها در ارزیابی وضعیت پایان‌نامه‌ها از لحاظ دقت، تحقیقی بودن و روزآمدی.
۳. کوشش در جهت افزایش کیفیت پیشینه پژوهش به خاطر قابلیت بالقوه آن در تبدیل شدن به مقاله معتبر علمی و پژوهشی.
۴. داشتن دقت علمی از سوی دانشجویان برای انجام جستجوهای موضوعی به منظور تهیه پیشینه تحقیقاتی.
۵. آشنایی دانشجویان با روند انجام کارهای علمی و تحقیقاتی در طول دوران تحصیل.

پیشنادهایی برای پژوهش‌های آتی

۱. بررسی وضعیت پیشینه‌ها از لحاظ جنبه تحقیقی بودن با استفاده از روش تحلیل محتوی.
۲. بررسی پایان‌نامه‌های نگارش یافته در یک زمینه موضوعی خاص از یک رشته از لحاظ وضعیت و میزان اشتراک پیشینه‌های موجود.

۳. بررسی مقایسه‌ای پیشینه‌های فارسی و انگلیسی مندرج در پایان‌نامه‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی از لحاظ فاصله زمانی موجود با پایان‌نامه‌ها.
۴. بررسی میزان ربط موضوعی پایان‌نامه‌ها و پیشینه‌های مندرج در آنها در سایر رشته‌ها و مقایسه آنها با یکدیگر.

منابع

- بازرگان، عباس؛ سرمد، زهره؛ حجازی، الهه. (۱۳۸۳). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: نشر آگاه.
- بنی‌اقبال، ناهید. (۱۳۷۷). بررسی مجموعه پایان‌نامه‌های دانشگاه تهران. فصلنامه کتابداری، ۲۸-۲۹.
- حری، عباس (۱۳۷۸). اطلاع‌رسانی: نگرش‌ها و پژوهش‌ها. تهران: نشر کتابدار.
- (۱۳۷۲). مروری بر اطلاعات و اطلاع‌رسانی. تهران: دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، نشر کتابخانه.
- خاکی، غلامرضا. (۱۳۷۸). روش تحقیق با رویکردی به پایان‌نامه‌نویسی. تهران: انتشارات درایت.
- (۱۳۷۸). روش تحقیق در علوم اجتماعی. کتاب ماه علوم اجتماعی. ۲۷، ۳۲.
- سبکتکین، نادر. (۱۳۷۴). تحلیل استنادی پایان‌نامه‌های دکترای حرفه‌ای دامپزشکی از نظر استناد به پایان‌نامه‌های همین رشته. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس.
- فتاحی، رحمت‌الله؛ پریخ، مهری. (۱۳۷۷). رهنمودهایی برای نگارش مرور نوشتارها و پیشینه پژوهش حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی. فصلنامه علمی- پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهرا(س). ۸ (۲۸)، ۶۴.

- Afolabi, F. (1992). the review of related literature in research. international journal of information and library research, 4(1).
- Ali, S. N. (1993). subject relationship between articles determined by co-occurrence of keywords in citing and cited articles. journal of information science, 19(5).
- Bruce, C. (2001). interpreting the scope of their literature reviews: significant differences in research students concerns. new library world, 102.
- Cooper, H. ; Ribble, R. (1985). influences on the outcome of literature searches for integrative literature reviews. [isa]
- Hernon, p.; Metoyer; Duran, C. (1992). literature reviews and inaccurate referencing: an exploratory study of academic librarians. college and research libraries, 53(6).
- Ngah, Z.; Sze, G. (1997). information needs and use of humanities researches: a bibliometric analysis and review of literature. , kekal Abadi, 16(3).
- Nisonger, T.; Hurter, S.; Weng, A. (1998). subject relationships between cited and citing documents in library and information science. proceedings of the 5th Annual Meeting of the American Society for information science, Pittsburgh, 1998.
- Porter, Allen; Konghthon, Alisa; chyi, Lu Jye (2002). research profiling: improving the literature review. Scientometrics, 53(3).
- Schambler, Linda; Eisenberg, Michael b.; Nilan, Michael (1990). *A re-examination of relevance: toward a dynamic, situational definition.* information processing and management, 26(6).